

Sprog og skrift i Mongoliet

Foreløbig beretning om det sproglige arbejde
paa Det Kgl. Danske Geografiske Selskabs
Centralasiatiske
Ekspedition 1938-39.

Geografisk Tidsskrift, Bind 43 (1940)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/gto/gto_0043-PDF/gto_0043_69870.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=69870>

pdf genereret den : 22/5-2008

Fig. 1: Shiretü Ju, mongolsk tempel i Kuei Hua.

Sprog og skrift i Mongoliet.

Foreløbig beretning om det sproglige arbejde
paa Det Kgl. Danske Geografiske Selskabs Centralasiatiske
Ekspedition 1938-39.

Af K. Grønbech.

Den ekspedition, hvis officielle navn staar over disse linjer, har æren af at være den første europæiske ekspedition, der har sat studiet af de sproglige forhold i det Indre Mongoli paa sit program. Den del af Mongoliet der ligger syd for Gobi har været berejst af adskillige naturvidenskabelige ekspeditioner, men for de mennesker der bebor dette land har europæisk forskning indtil fornylig vist en paafaldende ringe interesse, og om deres sprog har vi lige til de allersidste aar været aldeles uvidende. Dette skyldes tilfældige Aarsager, først og fremmest den at studiet af de mongolske sprog, lige siden det for godt 100 aar siden tog fart, i overvejende grad var i hænderne paa russiske forskere, hvis interesse ganske naturligt samlede sig om de stammer som Rusland under sin politiske ekspansion havde faaet direkte berøring med. Det blev altsaa Vest-

mongolerne (Oirater, Kalmykker) ved Volga og i Djungariet, Khalkha i Nordmongoliet og Burjaterne i Sibirien, og med denne tredeling, som blot afspejler Ruslands kolonisationshistorie og rent aktuelle politiske interesser, har man lige til vor egen tid slaaet sig til taals, ogsaa naar det gjaldt at rubricere Mongolernes sprog. De talstærke stammer i Østmongoliet, Manchuriet og Sydmongoliet skød man udenfor som degenererede afarter af de rigtige nomader, hvis ærketype man fandt i Khalkhamongolerne; for dem der fra Kina drog ud for at studere folk og sprog, var det Indre Mongoli blot et gennemgangsland, som man lagde bag sig i en fart for hurtigst muligt at naa frem til de „ægte“ mongoler nord for ørkenen. Sydmongoliet blev i alt væsentligt overladt til naturvidenskaberne.

Dette er saa meget des mere mærkværdigt som det Indre Mongoli, eller Sydmongoliet, altsaa hele det store steppeomraade mellem Gobi og Kina, har været tumleplads gennem tiderne for Hunner, Tyrker, Kitajer, Tanguter, Juchen og mange andre folkeslag, hvis dunkle fortid maa friste enhver historiker. Med undtagelse af Tanguterne er de alle trængt ind fra nord, den ene i hælene paa den anden, for at faa del i Kinas brogede og ogsaa i Centralasiens sagnagtig berømte kulturgoder. Da Mongolerne, hvis gamle nomadeomraade var det nordøstlige Mongoli, var blevet samlet under Chinggis Khans ledelse og kort efter 1200 havde underlagt sig alle stammerne helt vestpaa til Altai, begyndte de ligeledes at gøre felttog mod landet syd for ørkenen. Hele den vestlige del af dette omraade, omtrent fra Lob-Nor til Ordos, beherskedes dengang af de østtibetanske Tanguter eller, med Kinesernes navn for dem, Hsi-hsia (Si-hia),* hvis rige det først lykkedes Chinggis Khans nærmeste efterfølgere at knuse; resten af Sydmongoliet var i hænderne paa forskellige centralasiatiske stammer, hvis navne er os bekendt, men hvis etniske forhold hidtil har været højst usikre. De blev alle undertvunget af Mongolerne, som altsaa foreløbig er de sidste i rækken af Sydmongoliets mange erobrere. Herfra bredte Mongolerne sig videre ud over Kina, som de under navn af Yuandynastiet beherskede indtil 1368.

*) Tanguterne havde en rig buddhistisk litteratur, som de skrev med en meget indviklet skrift der aabenbart er dannet paa grundlag af kinesiske tegn. Skønt flere af de overleverede tangutiske bøger er identificeret med velkendte buddhistiske værker, er det dog endnu ikke lykkedes endeligt at tyde skriften. Ekspeditionen købte i Kina to velbevarede tangutiske bloktryk, der viste sig at være forskellige udgaver af det samme buddhistiske værk, nemlig et kapitel af Aratamsahasutra. Det er foldebøger af den type som endnu den dag i dag i Kina anvendes til buddhistisk litteratur.

Den danske ekspeditions sproglige arbejde fordelte sig over tre omraader: epigrafi, sydmongolske dialekter, og mongolsk litteratur. Epigrafien omfattede en række spredte opgaver, først og fremmest den at tyde de indskrifter som landets førmongolske indbyggere har efterladt sig. For de nulevende dialekters vedkommende gjaldt det at skaffe klarhed over deres indbyrdes forhold og optegne prøver af dem i fonetisk skrift. Den skrevne litteratur er mere eller mindre den samme over hele Mongoliet; her var opgaven den at supplere det Kgl. Biblioteks lille samling mongolske lamaistiske værker med et fyldigt udvalg af den øvrige litteratur. Da man maatte regne med at sjældne værker vilde være vanskelige at købe, medførte ekspeditionen apparat til affotografering af bøger som kun var at faa til laans.

I.

De stammer som Chinggis Khan forefandt i Sydmongoliet, da han underlagde sig Kinas grænseegne, har en vis interesse for Europas historie, fordi de middelalderlige sagn om en fjerntboende kristen konge, Presbyter Johannes, en tid lang fandt næring i Marco Polo's beretning om et kristen folk som han under rejsen fra Tibet til Kina stødte paa i landet Tenduc. Efter hans rutebeskrivelse maa dette have været sletten ved det nuværende Kuei-hua-ch'eng (Sui-yuan) og den nord derfor liggende del af det Indre Mongoli. Indbyggerne var blonde og gav sig af med agerbrug. Kineserne kalder dem de hvide tatarer, og de er identiske med en Keraitstamme Önggüt som i det 12. aarhundrede var indvandret fra Nordmongoliet, hvor de i 1007 havde ladet sig døbe af nestorianske missionærer. Fra dem stammer aabenbart de i de seneste aartier netop i disse egne fundne korsprydede gravstene,*) som minder om stene fra de nestorianske gravfelter i Semireche, der er daterede til aarhundredet fra 1250 til 1350. Nye muligheder aabnede sig, da forfatteren Henning Haslund-Christensen i efteraaret 1937 i et foredrag i Det Kgl. Danske Geografiske Selskab forelagde fotografier af gravstene med korte indskrifter i syrisk skrift, som han havde optaget i Sui-yuan-egnen. Aaret efter offentliggjorde en kanadisk historiker, Mr. Desmond Martin, en foreløbig beretning om en i 1936 foretagen undersøgelse af de samme nestorianske gravfelter som dem hvorfra Hr. Haslund-Christensens billede stammede;**)

*) Herom P. Y. Saeki: *The Nestorian Documents and Relics in China*. Tokyo, 1937.

**) Desmond Martin: *Preliminary Report on Nestorian Remains North of Kuei-Hua, Suiyüan*. *Monumenta Serica*, vol. III, 1938, pp. 232 ff.

paa flere af hans fotografier ses stene med indskrifter. Den danske ekspeditions arbejde med løsningen af nestorianerspørgsmaalet hører ind under arkæologien, som der andetsteds bliver gjort rede for; her skal kun siges, at det endnu mens ekspeditionen stod paa lykkedes at tyde indskrifterne; de indeholder alle den samme korte formel: „Den grav tilhører ... (navnet paa den afdøde)“.*) Indskrifternes historiske betydning ligger i at sproget

Fig. 2: Nestoriansk gravsten fra Indre Mongoliet med tyrkisk indskrift.

viste sig at være tyrkisk, saaledes at vi altsaa nu med sikkerhed ved, at de folk, med hvem den nestorianske kristendom i mongolertiden og aarhundrederne før spredtes over Østasien, var tyrkiske stammer. Fig. 2 viser en af den danske ekspedition funden nestoriansk gravsten med tyrkisk indskrift.

En kuriøs efterklang af den syriske skrifts anvendelse i det Indre Mongoli fandt ekspeditionen i en vild bjergegn paa grænsen mellem Chahar og Sunit en mils vej vest for et lille, nu forladt tempel

*) Nærmere om tydningen K. Grønbech: Turkish Inscriptions from Inner Mongolia. Monumenta Serica, vol. IV, 1939, pp. 305 ff.

Khadain Süme, eller Hattin Sume som det kaldes af missionærerne paa den nærliggende svenske missionsstation. Over indgangen til en lille klippehule er nogle lodretstaaende skriftlignende snørkler ridset ind i stenen (fig. 3); de kan ikke tydes som nogen kendt skriftart, men er temmelig sikkert hugget af en mand der andetsteds havde set rigtige indskrifter og nu over denne hule lavede en efterligning af dem saa godt han formaaede. Om Hensigten dermed kan vi ingen formening have, da der ikke blev foretaget nogen arkæologisk undersøgelse af stedet. —

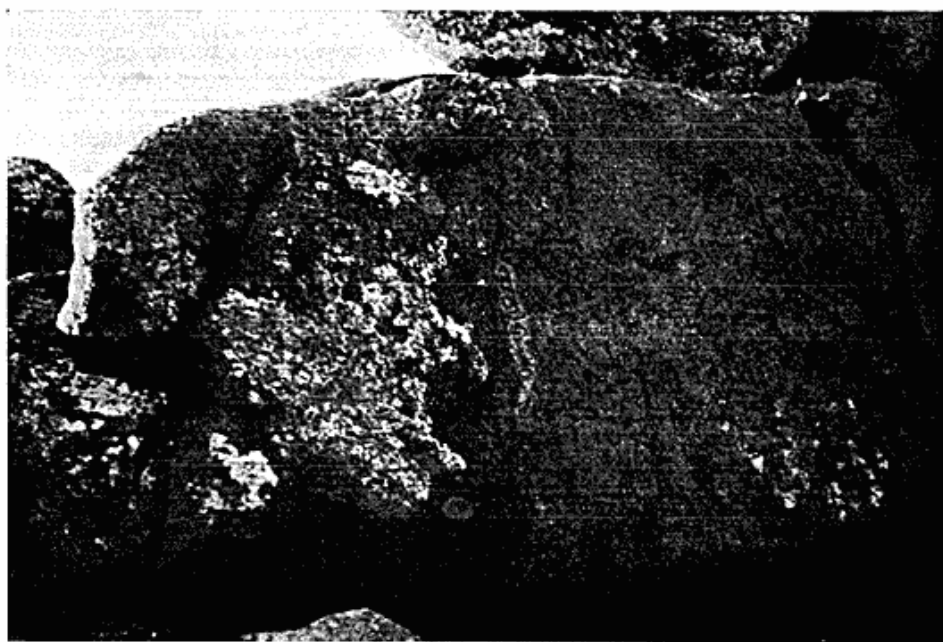

Fig. 3: Klippeblok med efterligning af syrisk skrift. Chahar.

De andre epigrafiske mindesmærker, som ekspeditionen havde lejlighed til at undersøge og affotografere, var alle fra senere tid. Den almindelige tibetanske bønneformel Om Mani Padme Hum, som i Mongoliet findes indhugget saa mange steder paa klippeflader og fritstaaende sten, er det næsten aldrig muligt at tidfæste, og nogen særlig interesse frembyder disse indskrifter heller ikke. De er blot et karakteristisk træk i det mongolske landskab (fig. 4).

Tidfæstede indskrifter finder man hyppigt i de mongolske templer. Ikke sjældent staar der i gaarden foran hovedbygningen en eller endog flere indskriftsteler med oplysninger om det paa-gældende tempels historie. Sommetider er teksten affattet paa Kinesisk, Manchurisk, Tibetansk og Mongolsk, oftere dog paa mongolsk alene. I Kuei-hua fotograferedes en del steler fra det 18. aarhundrede. Almindelig brugt som votivgaver er store røgelsekar af støbe-

jern, der ligeledes efter kinesisk skik opstilles i tempelgaardene (se fig. 1 midt i billedet); to saadanne jernkar i Kuei-hua var forsynet med kortere mongolske indskrifter, der foruden stifternes og jernsmedens navne ogsaa indeholdt en datering. De stammede begge fra første halvdel af 19. aarhundrede.

I Tabun Suburgha „de fem pagoder(s tempel)“ (kin. Wu t'a ssu),

Fig. 4: Tibetansk indskrift fra Sunit. Fra oven nedefters læses:
Om Mani Padme Hum.

et af de mongolske templer i Kuei-hua, blev H. Haslund-Christensen under sit ophold i byen 1937 opmærksom paa et ejendommeligt stjernekort, der nu blev gjort til genstand for en nærmere undersøgelse. I muren bag den femtaarnede pagode, som har givet hele tempelkomplekset navn, findes indfældet tre stenrelieffer, i midten et henvend to meter højt verdensbillede, vest derfor det traditionelle billede af livets hjul, og paa den modsatte side det omtalte astronomiske kort med en diameter paa 1,45 m (fig. 5). Kortet virker helt europæisk med rektascensionscirkler, ekliptika og (ganske vist noget uregelmæssige) deklinationscirkler; ved hjælp af forbindel-

seslinjer føjes de enkelte stjerner sammen til stjernebilleder, der ligesom mange af de større stjerner er forsynet med mongolske navne; i to rækker langs kanten af kortet staar dyrekredsens og maanedernes navne at læse, ligeledes paa Mongolsk. Antagelig bygger kortet paa den af jesuitiske patere under kejser K'ang-hsi re-

Fig. 5: Mongolsk stjernekort fra Tabun Suburgha (Wu T'a Ssu), Kuei Hua.

formerede kinesiske astronomi. Alle forsøg paa at tage papiraftryk eller rubbings af det ret svagt markerede relief mislykkedes, og vi maatte lade os nøje med et stort antal detailfotografier. —

I Kalgan og Kuei-hua, der fra gammel tid er udgangspunkter for den transasiatiske karavanehandel, lever en mængde kinesiske muhammedanere, som i begge de nævnte byer ejer flere moskeer, men iøvrigt hverken i sprog eller levevis adskiller sig væsentligt fra den øvrige befolkning. I Kalgan undersøgtes to af deres gravpladser, hvis hele indretning virkede ganske kinesisk; gravene var oven i købet orienteret i retningen nord-syd. Den ene laa i Kalgans sydøst-

lige udkant, lige op ad jernbanen til Peking, og blev aabenbart ikke længere benyttet til nye begravelser. Den rummede talrige forfaldne grave, men kun tre steler, der alle stammede fra 1840'erne. Det eneste muhammedanske ved hele anlægget var en arabisk indskrift paa bagsiden af en stenportal, der stod midt for feltets sydside.

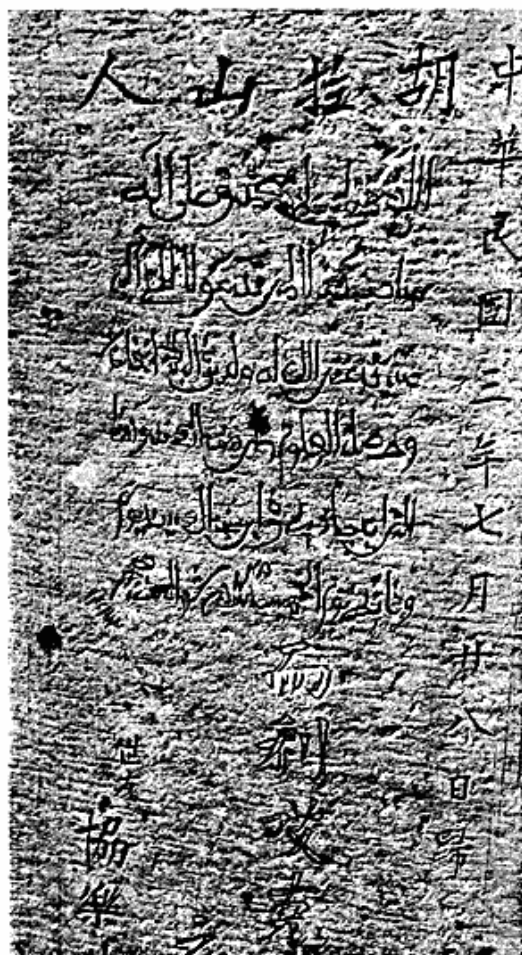

Fig. 6: Muhammedansk gravskrift paa Arabisk og Kinesisk fra Kalgan.

Prof. Johs. Pedersen, der elskværdigst har gennemgaaet alle de af ekspeditionen fundne arabiske indskrifter, tyder den som et apokryft profetord; det bryder af midt i en sætning og har sikkert kun været betragtet som ornament. I slutningen af Juni 1939, da jeg sidste gang forlod Kalgan, var man i færd med at aabne gravene og rydde grunden, saa gravpladsen eksisterer formodentlig nu ikke mere.

Den anden og langt større gravplads ligger i byens vestlige udkant og er stadig i brug; ingen af dateringerne er ældre end 1890.

Ogsaa her er stelerne af kinesisk type og har kinesisk tekst, men desforuden er mange af dem foroven forsynet med kortere eller længere indskrifter paa Arabisk, sommetider blot et Bismillahir-rahmanirrahim (7 steler), sommetider ogsaa et kortere eller længere koransprog eller profetord (6 steler). En enlig beliggende stele paa en mark en halv km nord for det store gravfelt var beskyttet af en pavillionagtig stenopbygning af almindelig kinesisk type, hvis søjler ligeledes var prydet med profetord. Kun paa een stele, som var rejst over en præst, var selve hovedindskriften affattet paa Arabisk, mens den kinesiske tekst blot giver navnet og en nødtørftig datering (1914) (fig. 6).

II.

Da Yuandynastiet i 1368 blev styrtet, trak alle Mongolerne i Kina og det Indre Mongoli sig helt tilbage til deres gamle stammeland i Nord- og Nordøstmongoliet, og om de næste par aarhundreders begivenheder deroppe, er vi meget sparsomt underrettet. Forbindelsen med verdenskulturerne i syd og vest har praktisk talt været afbrudt, og det var, efter alt at dømme, yderst lidt de tilbagedrevne mongoler tog med sig fra de fremmede kulturer som de nu i henved 200 aar havde levet iblandt; de har fortsat nomadetilværelsen der hvor deres forfædre slap og hvor deres stammefrænder stadig havde levet videre paa gammeldags vis, og forbindelsen med Kina indskrænkede sig snart til spredte plyndringstogter. Sydmongoliet laa ganske eller næsten folketomt hen, og først efterhaanden som Mingkejsernes magt svækkedes blev landet atter taget i besiddelse af mongolske stammer. De første der igen rykkede mod syd, var stammerne Ordos, Tumet (Tümed) og Chahar (Chakhar); deres indvandring fandt sted henimod 1500; Ordos slog sig ned i det ørken- og steppeland, der omslutes af Hoang-ho's store krumning, Tumet paa den store slette nord og nordøst derfor samt i den tilstødende del af Mongoliet, og Chahar nordøst igen for dem, det vil sige i omraadet langs den nordlige udvidelse af den store kinesiske mur, der omkring 1412 som værn mod mongolernes stadige røvertogter var blevet anlagt langs ryggen af den bjergkæde der danner den naturlige grænse mellem Kina og højsletten. Omkring den fæstning, der beskytter udmundingen af det pas, hvorigennem karavanevejen slynger sig op til Mongoliet, var i 1429 byen Kalgan blevet grundlagt, og den tog efterhaanden al handelen fra Hsüan-hua-fu, et par mil sydøstfor. (Kalgan er det mongolske khâlgha (skr. khaghalgha) „port“, men Sydmongolerne selv benytter nu altid det kinesiske navn Chang-chia-k'ou „Changslægtens pas“).

Disse tre stammer skulde nu i over et aarhundrede blive centrum for Mongoliets historie. De to store begivenheder der her fandt sted, var genoptagelsen af handelen med Kina og Mongolernes omvendelse til buddhismen, og begge indlededes af den mægtige Tumetfyrste Altan Khan (født 1507 og død 1583). Ved stærke midler tvang han den meget modstræbende kinesiske kejser Chia-ching til at aabne faste grænsemarkeder, hvor Mongolerne kunde afsætte deres heste, kvæg og faar; for dem har de velsagtens, ligesom nutildags, først og fremmest købt te, korn, sølv, jernsager og klæde. I 1577 indkaldte Altan Khan paa opfordring af sin nevø, Ordosfyrsten Sechen Kungtaiji, en tibetansk lama og gik under stor højtidelighed over til buddhismen. Nær den Gule Flods bredder grundede han en tempelby, Köke Khotan „den blaa stad“, hvorfra buddhismen bredte sig som en løbeild over hele Mongoliet. Templerne danner nutildags kernen i den kinesiske provinshovedstad Kuei-hua-ch'eng, og Köke Khotan, som den endnu hedder paa mongolsk, er stadig en af Mongolernes hellige byer ved siden af Urga og Lhasa.

Sydmongolernes storhedstid kulminerede med Chaharfyrsten Ligdan (tib. legs-ldan) Khan (født 1592) og fik med ham en brat afslutning. Hans mangeaarige kampe med de omkringboende mongolstammer og de stadig mægtigere Manchuer endte nemlig med, at de allierede Manchuer og Khorchinmongoler besejrede Chaharerne og forjog Ligdan Khan; han døde paa flugt mod vest i 1634. Chaharerne sluttede sig til Manchuerne og nød, saalænge manchudynastiet bestod, en privilegeret stilling; nogle af Chaharerne indgik i de manchuiske kærnetropper som et særligt „banner“, og de øvrige vogtede de kejserlige hestetod og kvæghjorde. Takket være blandt andet de aarlige subsidier de modtog fra hoffet, blev Chaharerne et velstaaende folk, og paa grund af den livlige forbindelse med Kina blev de gennem de næste aarhundreder den kulturelt førende mongolstamme og overtog Ordos og Tumets gamle rolle som Mongoliets port ud til omverdenen.

I de bevægede aar henimod 1650, da de aarhundredgamle fejder i Nord mellem Oiraterne og de østligere boende Khalkhastammer netop var endt med Oiraternes supremati i Nordvestmongoliet og Djungariet (1630—1758), og Manchuerne med Østmongolernes og de nylig besejrede Chaharers hjælp underlagde sig Kina, kom et nyt træk af Mongoler, stammer som Mu-Mingghan, Dörbed og Sunit (Sünid), dragende over ørkenen og slog sig igen ned nord for de ældre indvandrere; hermed havde Sydmongoliets befolkning faaet sin nuværende sammensætning.

Mongolsk sprog har været doceret ved russiske universiteter siden 1820'erne, men næsten alt, hvad der i løbet af det 19. aarhundrede fremkom af grammatiker, ordbøger og tekster beskæftigede sig med skriftsproget. Det var ikke fordi talesproget blev forsumt, men de russiske forskere havde altid nem adgang til indfødte Mongolers hjælp ved deres studier, og det var dem derfor ikke særlig magtpaaliggende at trykke systematiske hjælpemidler. Først efter 1900 kom der fart i udgivelsen af materiale til studiet af talesprogene; takket være navnlig G. J. Ramstedt i Finland og W. Kotwicz, B. Ja. Vladimircov og N. N. Poppe i Rusland har nu ogsaa sprogforskere udenfor Rusland gode hjælpemidler ved haanden til at studere Vestmongolsk, Burjatisk og Khalkha, omend man endnu stadig savner noget saa vigtigt som en ordbog over khalkhadialekten. Endvidere har vi, takket være to af de nys nævnte mongolister, kortere beskrivelser af to ejendommelige dialekter, Dagurernes i Nordmanchuriet og Mogholernes i Afganistan; men om de sydmongolske dialekter var vi uden nogensomhelst paalidelige efterretninger, indtil paterne A. de Smedt og A. Mostaert i slutningen af 1920'erne udgav et righoldigt materiale fra nogle stammer (monguor), der lever isoleret i den nordvestkinesiske provins Kansu, og Mostaert alene publicerede en lydlære og derpaa (1937) en imponerende samling tekster med grammatik fra Ordos. Opgaven for vor ekspedition var nu at skaffe klarhed over de øvrige sydmongolske dialekters indbyrdes stilling og forhold til de mongolske sprog overhovedet, samt at gøre fonetiske optegnelser af en af de mest karakteristiske dialekter. —

Allerede under ekspeditionens ophold i Kuei-hua (Köke Khotan) August—Oktober 1938 foretoges en første orienterende undersøgelse af de sydmongolske dialekter. Byens stilling som centrum for den nylig af Japanerne oprettede „Forenede Mongolske Autonome Regering“ (Meng-ku lien-meng tze-chih cheng-fu), hvis præsident er Teh-Wang, fyrsten af Vestsunit, frembød en gunstig lejlighed til at træffe Mongoler fra alle de stammer den nye stat omfatter, det vil sige alle stammerne syd for ørkenen og vest for Manchuriet (Manchukuo). Det viste sig at dialekterne falder i to skarpt adskilte hovedgrupper, svarende til de to indvandringsperioder: Ordos, Tumet og Chahar taler i alt væsentligt samme sprog, der endvidere staar Üjümchin og Kharchin nær, mens Mu-Mingghan, Dörbed, Sunit, Abagha, Abaghanar og de andre senere indvandreres sprog er praktisk talt identisk med Khalkhamongolsk. Det ejendommelige er, at disse to stammegrupper, trods deres frie omstrejfende tilværelse og livlige samkvem gennem 300 aar, hver for sig har bevaret deres særpræg baade i ydre kultur og i sprog.

I Kuei-hua var forholdene ikke gunstige for optagelse af dialektprøver, da man paa steder, hvor Mongoler fra mange forskellige stammer træffer sammen, risikerer at dialektejendommeligheder udviskes og giver plads for et slags fællessprog. Optegnelsen af tekster maatte derfor vente, men da sprogstudiet ikke alene skulde tage sigte paa den fonetiske side af sagen, men ogsaa omfatte den mundtligt overleverede folkeliteratur, benyttede vi de lejligheder der allerede nu frembød sig til at indsamle ordsprog; alle de mange Mongoler, der besøgte os i vort midlertidige hovedkvarter i Hr. George Söderboms hus i Kuei-hua, opfordredes til i en særlig gæstebog at nedskrive mongolske ordsprog. En del af disse blev desuden indtalt paa grammofonplader, og hos en gammel Tumetfamilie i bjergene nord for byen suppleredes samlingen med et haandskrift, der indeholdt en mængde mongolske ordsprog. Et forsøg paa at lade to Kansumongoler, som ekspeditionen havde opsporet, indtale prøver af deres ejendommelige dialekt mislykkedes ganske af de grunde jeg lige før har omtalt; de to forsøgsindivider blandede ustandselig khalkhaformer ind i deres tale og lod til at være godt paa veje til helt at glemme deres oprindelige sprog. Bedre forløb optagelsen af nogle prøver af Tangutisk, der indtaltes af to karavanehandlende fra Østtibet; og særdeles vellykket blev en længere prøve paa den traditionelle udtale af Manchurisk, der nu i Kina er et uddødt sprog, men som stadig læses af de ældre medlemmer af de gamle manchuriske soldaterfamilier der sidder tilbage i garnisonsbyen Sui-yuan, to kilometer øst for Kuei-hua. *)

Det sproglige detailstudium kunde dog først begynde, da ekspeditionen i slutningen af Oktober 1938 naaede op til selve Mongoliet. Ekspeditionen fik sit hovedkvarter paa det heldigst mulige sted, nemlig i det nordlige Chahar, langt fra Kina, midt i den stamme, hvis sprog jeg paa forhaand havde udset som det interessanteste, og nær ved stammer der talte helt andre dialekter. De fonetiske iagttagelser, jeg allerede havde anstillet i Kuei-hua, suppleredes under karavanerejser til Sunit og Dörbed og de kolonier af Khalkhamongoler der i løbet af de sidste taaer er flygtet til Sydmongoliet med deres kvæg, og i selve Chahar optegnedes talrige tekster i fonetisk notation. Sydmongolernes folkeliteratur er udelukkende mundtligt overleveret og bestaar af sange (hvoraf et stort antal optoges paa grammofonplader), ordsprog, ritualer til de folkelige fester, samt prosafortællinger. Disse sidste er af meget for-

*) Det kan i denne forbindelse nævnes, at ekspeditionen senere i Peking med elskværdig assistance af Dr. Walter Fuchs samlede et repræsentativt udvalg af manchurisk literatur.

skellig art; nogle, og det ikke de mindst yndede, stammer ganske øjensynlig fra Kina, andre er eventyr sat ind i den mongolske hverdags milieu, men de interessanteste er dem der er genfortællinger af gamle heltesange, som de i ældre tid har været foredraget af professionelle rhapsoder. Af denne litteratur optegnede jeg med henblik paa studiet af talesproget saa meget jeg kunde overkomme; andet lod jeg forskellige bogkyndige Mongoler nedskrive i deres eget skriftsprog. Jeg kan ikke her komme ind paa en nærmere karakteristik af den mongolske folkelitteratur, men skal blot antyde hvilket bidrag ekspeditionens studium af talesprogene kan give til forstaaelse af de mongolske dialekters nuværende udbredelse og inddeling.

De to sydmongolske dialektgrupper adskiller sig fra hinanden baade i ordforraad, grammatik og lydudvikling; da de lydlige forskelle er særlig nemme kriterier ved dialektbestemmelsen, skal jeg fremdrage et par af Chahardialektens mest iøjnefaldende lydlige ejendommeligheder; til sammenligning anføres i parentes de tilsvarende former fra Sunit.*) *ch* og *j* er, i modsætning til de fleste andre dialekter, overalt bevaret: *chaghan* 'hvid' (*tsaghan*), *jam* 'vej' (*dzam*); efter disse lyde bliver *e* til *i*: *jis* 'kobber' (*dzes*), *üjin* 'ser' (*üdzen*), *t*, *k* og *ch* er i visse tilfælde blevet stemt: *dobchi* 'knap; krønike' (*tobchi*), *ghoto* 'by' (*khoto*), *jakhar* 'Chahar' (*chakhar*). Til de her nævnte karakteristika har Ordosdialekten sidestykker at opvise; paa den anden side er de korte vokaler udenfor første stavelse i Chahar allesammen med undtagelse af *i* faldet sammen, mens de i Ordos netop i høj grad har bevaret deres oprindelige timbre. Som eksempler paa forskel i ordforraad og fraselogi kan jeg nævne, at 'uld' i Chahar hedder *ungghus* (Ordos *ungghuas*), i de nordlige dialekter *nós*; i Chahar siger man *damakh üna* 'drikker tobak', i nabadialekterne *tamikh tatana* 'suger tobak'.

Efter at der nu med Ordos og Chahar er draget hele to sydmon-

*) Ved gengivelsen af fremmede sprog lempes jeg mig efter det almindelige typeforraad. Egennavne gives i deres almindeligst brugte form uden forsøg paa fonetisk konsekvens; kinesiske ord transkriberes iøvrigt efter Wade's system. I mongolske ord betegner *kh* samme lyd som konsonanten i tysk 'ach', *k* har i mange dialekter en lignende udtale; *gh* er et aabent *g*, som imidlertid artikuleres længere tilbage i munden end *g* i dansk 'bage'. *sh* og *ch* har samme lydværdi som i engelsk 'show' og 'church', *j* som i engelsk 'joy', mens det vi paa dansk skriver *j* gengives med *y*; *z* er stemt *s*. *ü* udtales med mellemtungen ligesom det svenske *u*, dog lidt længere tilbage i munden, *ö* artikuleres paa samme sted og er i reglen meget vanskelig at skelne fra *ü*; *o* lyder som vokalen i engelsk 'all', og *u* er ligeledes stærkt tilbagetrukket.

golske dialekter frem i rækken af kendte mongolske sprog, er den gamle summariske opdeling af alle mongolske sprog i de tre grupper: Vestmongolsk, Khalkha og Burjatisk, ikke længere holdbar. En mere detailleret inddeling er allerede tidligere (1929) forsøgt af Vladimircov, som imidlertid var alt for sparsomt underrettet om Sydmongolsk. Jeg skal her kort skitsere en anden, der stemmer bedre med vor nuværende viden om tingene. Moderne Mongolsk bestaar af en stor central gruppe af dialekter, der indtil ret sen tid har staaet, og delvis endnu staar, i indbyrdes forbindelse, og af tre isolerede sprog, der paa et tidligt tidspunkt har skilt sig ud fra det sproglige samkvem med de øvrige dialekter. Til hovedgruppen hører: 1) Oiraterne (Kalmykker, Vestmongoler) ved Volga, i Jungariet, Kuku Nor-omraadet (Dêde mongghol), Etsin Gol, Alashan og Vestmongoliet. 2) Khalkamongolerne i Nordmongoliet, samt i Sydmongoliet Mu-Mingghan, Dörbed, Sunit, Abagha, Abaghanar og formodentlig endnu et par stammer. 3) Burjatisk i Sydsibirien (talrige dialekter, der fordeler sig paa en nordlig og en sydlig gruppe) 4) Sydmongolsk: Urat, Ordos, Tumet. Chahar, Geshikten, Üjümchin, Kharchin. De øvrige dialekter i Østmongoliet og de tilstødende dele af Manchuriet kan i øjeblikket ikke nærmere bestemmes. De tre isolerede sprog er Dagurisk i Nordmanchuriet, Moguorisk i Kan-su, og Mogholsk i Afganistan.

Beviset for rigtigheden af denne inddeling ligger for en del i det af vor ekspedition hjembragte sproglige materiale, og den første opgave ved bearbejdelsen heraf maa derfor blive at udgive alle de indsamlede oplysninger om dialekten i Chahar; dette vil naturligt tage form af en samling tekster med oversættelse og glossar, samt en indledning, hvori der gøres rede for dialektens fonetik og grammatik.

III.

Under de store erobringstogter kom Mongolerne i Europa, Forasien, Tibet og Kina i berøring med ikke mindre end fire af de store verdenskulturer. Af disse kom Europa og Islam aldrig til at øve nogen indflydelse paa Mongolerne i Mongoliet; dertil afbrødes forbindelsen mellem stamlandet og de vestlige mongolriger i Kipchak og Persien alt for tidligt. Des varigere blev paavirkningen fra Kina og Tibet, omend af ganske forskellig art fra de to lande. Fra Kina kan spores en stadig indvirkning paa Mongolernes materielle kultur; som eksempel kan nævnes den udstrakte brug af vævede stoffer til beklædning; Mongolerne, der aabenbart oprindeligt stammer fra nordlige egne, hvor skind var den naturlige beklædning aaret rundt, har aldrig lært vævekunsten, men faar sta-

dig hele deres forbrug af klæde fra Kina. Derimod bevirkede mødet med Tibet en fuldstændig revolution af Mongolernes aandelige kultur; denne tibetanske indflydelse skulde blive langt den mest indgribende, og den gjorde sit første fremstød straks efter Mongolernes indtrængen i Kina.

Saa tidligt som under Chinggis Khan og atter under flere af hans nærmeste efterfølgere fortæller mongolske krøniker med navns nævnelse om fromme tibetanske lamaers besøg hos de mongolske kejsere, uden at krønikeskriverne, saa gerne de ellers vilde, kan berette om nogen haandgribelige resultater af deres missionsvirksomhed. Saa meget des større er glæden over det, der skete, da Godan, en sønnesøn af Chinggis Khan, der sad som underkonge i provinsen Kansu, altsaa i Tibets umiddelbare nærhed, i 1244 kaldte Saskya Pandita til sig og i 1247 i Lan-chou (eller Liang-chou) lod sig undervise i den sande lære, hvilket havde til følge at mange Mongoler gik over til Buddhismen. Ellers strakte de ældre kejseres interesse sig kun til klogt at holde sig orienteret om de undervungne folkeslags religionsøvelse. Om Garma Bagshi, der endnu ved Kublai Khans tronbestigelse opholdt sig i residensstaden, maa de mongolske krøniker beklagende vedgaa, at han trods adskillige vellykkede mirakler ikke rigtig fandt nogen sangbund for sin lære hos kejseren. Først med Saskye Panditas nevø, den unge Pagspa Lama, som Kublai Khan kaldte til Peking, fik lamaismen for alvor foden indenfor, og kejserens interesse for religionen var ikke nær saa stor som hans interesse for Pagspa Lamas forsøg paa at konstruere en egen mongolsk skrift paa grundlag af den tibetanske kvadratskrift (1269). Forbindelsen med Tibet holdtes vedlige under de følgende kejsere, og fra Külüg Khans tid (1308—11) og fremefter hører vi gentagne gange om oversættelser af lamaistiske værker fra Tibetansk, første gang da Chos-kyi Odzer (Nomun Gerel) oversatte Pancaraksha. Ved Yuandynastiets fald afbrødes for nogle aarhundreder enhver nærmere forbindelse med verdenskulturerne. De Mongoler, som under Altan Khan af Tumet blev omvendt, har sikkert været lige saa upaavirkede af fremmede religioner som de, der halvfjerde hundrede aar forud under Chinggis Khan første gang var stødt paa lamaismens nordøstlige forposter. Der har ikke hos Mongolerne været mange spor tilbage af den „røde“ lære, dengang Sodnam Gyamtso ved Mongolernes anden indtræden i verdenshistorien bragte dem Tsongkapa's reformerede „gule“ lære.

Skrift. En kulturarv som dog aldrig gik i glemme, var skriftens brug. Allerede inden de store felttog mod syd kom Mongolerne i

berøring med uiguriske skrivere, og 1204 blev den uiguriske skrift indført hos dem, ifølge en kinesisk overlevering af Uiguren Tata-tonga, der var sekretær hos den nylig besejrede fyrste af Naiman i Nordvestmongoliet; den har været i brug hos dem lige siden. Mongolerne selv trækker historiens linjer mere dramatisk op; ifølge den indfødte tradition er skriften ligefrem opfundet af Saskya Pandita og senerehen forbedret af Chos-kyi Odzer, mens sandheden er den, at den uiguriske skrift hos Mongolerne slet ikke opviser nogen rykvis forandring. Pagspa Lamas kvadratskrift blev kun en episode; skønt der straks blev oprettet særlige skoler, hvor man kunde tage eksamen i den, og skønt den i 1278 og 1284 ved kejserlige edikter blev autoriseret som den eneste officielle skrift for Mongoler, fandt den paa grund af sin tungvindthed aldrig anvendelse til stort andet end kejserlige kundgørelser og pragtindskrifter. Den sidste sikkert daterede indskrift, som er os overleveret, er fra 1351; siden 1368 har den næppe nogensinde været brugt. Den kvadratskrift som nutildags i Mongoliet hyppigt ses paa segl og stempler, er den almindelige tibetanske.

Den uiguriske skrift gaar med Sogderne som mellemlid tilbage til den syriske. Ligesom deres forgængere læser Mongolerne skriften i lodrette linjer, begyndende fra venstre; i de forløbne 700 aar er det i hovedsagen blot skriftens duktus, der har undergaaet ændringer, mens alfabetets tegnfattigdom hos Mongolerne i Øst og Syd kun delvis er blevet afhjulpet ved tilføjelse af diakritiske tegn, der tilmed ofte udelades. Saaledes skrives lydparrene *k* og *g*, *t* og *d*, *o* og *u*, *ö* og *ü* altid, *kh* og *gh*, *s* og *sh*, *a* og *e*, *y* og *j* hyppigt med samme tegn. Kun til omskrivning af tibetanske (og indiske) fagtermini og navne anvendes en stærkt udvidet form af alfabetet (galik), der eentydigt gengiver disse fremmede sprogs lydbestand. Derimod reformerede Manchuerne, som i det 17. aarhundrede overtog skriften fra Mongolerne, alfabetet grundigt; enkelte af deres fornyelser er i de sidste aarhundreder begyndt at komme i brug blandt Syd- og Østmongolerne. Og til brug for Vestmongolerne skabte Zaya Pandita i 1648 ved hjælp af diakriter og variationer af de gængse tegn et alfabet, der besidder særskilte bogstaver for hver af de mongolske sproglyd, en reform der imidlertid aldrig har haft nogensomhelst indflydelse paa skriften hos de øvrige stammer. —

Skriftsprog. Optagelsen af skriften var imidlertid kun det første og langt det nemmeste skridt paa vejen til skabelsen af et literatursprog. Det var ud fra de historiske forudsætninger givet, at en

mongolsk litteratur først og fremmest maatte blive en oversættelse af de tibetanske lamaistiske skrifter, og i dem mødte Mongolerne et literatursprog med et enormt arsenal af fast udmøntede sproglige udtryk for en raffineret teologisk psykologi, som laa ganske udenfor den primitive mongolske nomadetilværelses horisont. Det er karakteristisk, hvad en gammel mongolsk krønike fortæller om Saskya Pandita, at han efter lykkeligt at have opfundet alfabetet fandt det ubrugeligt til oversættelse af de buddhistiske værker. Det betyder naturligvis ikke, at man ikke kunde skrive Mongolsk med uigurisk alfabet, for denne skrift passer hverken bedre eller daarligere til Mongolsk end til Ugursk, hvor med glans havde været benyttet i halvtredjehundrede aar; hvad det betyder er, at alfabetet ikke paa langt nær rakte til en nøjagtig transkription af tibetanske ord, som man aabenbart ikke mente at kunne klare sig foruden, naar den buddhistiske lære skulde gengives paa forsvarlig vis. Denne vanskelighed løste Chos-kyi Odzer i sin oversættelse af Pancaraksha ved at tage sin tilflugt til de forlængst eksisterende uiguriske oversættelser; senere skabtes en systematisk buddhistisk terminologi paa Mongolsk, saaledes at hver af de tibetanske termini fik sin faste mongolske akvivalent, men dog er mange uiguriske ord og hele fraser blevet siddende i sproget. Et eksempel er det uiguriske *ayaghqa tågimlig* „ærværdig“, hvor begge ord er komplet uforstaaelige ud fra Mongolsk, hvorfor udtrykket folkeetymologisk knyttedes til *ayagha* „skaal“ og derfor nu bruges om tiggermunke (der vandrer omkring med en tiggerskaal); enkelte uiguriske ord trængte endda ind i folkesproget, saaledes det i alle dialekter yderst almindelige *basa* „ogsaa, igen“, som kun i Ugurisk har en etymologi.

Det ældste skriftsprog afspejler svage dialektforskelle, hvis geografiske lokalisering endnu er ganske usikker, men medens det talte sprog stadig udviklede sig og efterhaanden spaltedes i forskellige nye dialekter, blev skriftsproget staaende ved de gamle stavemaader og grammatiske former; det blev gradvis standardiseret, og fandt i begyndelsen af det 17. aarhundrede sin endelige form. Normgivende blev for al senere tid en oversættelse af Kanjur, den tibetanske buddhistiske kanon, som oprindelig foranstaltedes af Ligdan Khan i 1620'erne, men først fik sin store udbredelse da den, efter at være blevet fikset op og suppleret af en af selve kejser K'ang-hsi i 1683 nedsat kommission, blev trykt i Peking omkring 1700. Den sprogform man finder i Ligdan Khans og K'ang-hsi's Kanjur tjener den dag i dag som rettesnor for alle skrivekyndige Mongoler undtagen Kalmykkerne. Det er ikke alle skrivere der

er lige drevne, og af og til indsniger der sig i haandskrifterne dialektformer, der ligger temmelig langt fra det tilstræbte ideal, men nogen ny norm har aldrig udkrystalliseret sig, og Kanjur er og bliver den sprognorm der foresvæver selv den ubehjælpssomste skriver. I de sidste aar har Russerne blandt Nordmongolerne og Buryaterne indført modificeringer af dette skriftsprog, men hvor levedygtige de er, kan kun fremtiden vise.

Mongolernes skriftsprog er altsaa et kunstigt sprog; det er gennemgaaende 600 aar bagud for sin tid, det synes i flere henseender at være baseret paa en uddød sidedialekt og har tilmed ved standardiseringen optaget en mængde uhistoriske skrivemaader. Saadan som det nu ser ud, har det aldrig nogensinde været talt. Men netop paa grund af sin arkaiserende form har det vist sig fortrinlig egnet som overdialektalt skriftsprog for alle mongolske stammer; alfabetets svaghed, den grove og dobbeltydige lydbetegnelse, er blevet skriftsprogets styrke.

Bøger. Med Kanjurudgaven indleddes en storstilet bogproduktion, idet der hurtigt, baade i Peking og i forskellige mongolske klostre, blev fremstillet xylografer i alle mulige formater af de mere yndede blandt de kanoniske værker, og en hel del ukanoniske desuden. De fleste tryk slutter med en kolofon, hvori der foruden udgivelsesaaret ogsaa nævnes trykkeriets navn; særlig hyppigt forekommer i de ældre tryk navnene paa et par kinesiske firmaer i An-ting-men-kvarteret i Peking, altsaa i nærheden af det store lamakloster Yung-ho-kung, og paa trykkeriet ved Sung-chu-ssu, det andet store mongoltempel i Peking. I dette sidste supplerede ekspeditionen sin samling af lamaistisk litteratur.

Her kan man endnu den dag i dag gaa hen og se bøgerne blive til. De trykkes med udskaarne træplader, en for hvert blad i bogen. I venstre margin findes foruden folietællingen værkets titelforkortelse; i højre margin gentages begge dele paa Kinesisk, da bøgerne nemlig helt i igennem fremstilles af Kinesere, der ikke kan læse et ord af det de selv baade udskærer, trykker og forhandler.

Alle lamaistiske værker har den tibetanske form, som er en efterligning af de indiske palmebladshaandskrifter (poti). En bog bestaar af en stabel aflange, dobbeltsidig trykte papirblade (fig. 7), bredden 3 à 4 gange saa stor som højden, og beskyttes af to trædæksler, der paa indersiden ofte er smykket med ikonografiske malerier. Naar bogen ikke bruges, pakkes den ind i et stykke firkantet klæde, ved lamaistiske bøger fortrinsvis gult, og surres med et bændel, der udgaar fra tøjets ene hjørne. Længden af bøgerne

varierer mellem ca. 65 og 20 cm; de store formater anvendes ved de daglige tempeltjenester, de smaa fører lamaerne med sig, naar de skal ud omkring paa embeds vegne eller paa rejse. Til verdslig litteratur, navnlig ordbøger og oversættelser fra Kinesisk, sjældnere til kanoniske værker, anvendes ogsaa den kinesiske bogtype, der ligesom vor bestaar af blade, der er heftet sammen i ryggen.

Xylografien har i lande, hvor arbejdskraften er billig, sine store fordele. Forlæggeren behøver kun at fremstille nogle faa eksemplarer af hver bog ad gangen, og selv om trykpladerne nok fylder en del, tager de dog ikke nær saa megen plads op som et blot nogenlunde rimeligt oplag af den færdige bog vilde gøre; og for køberen

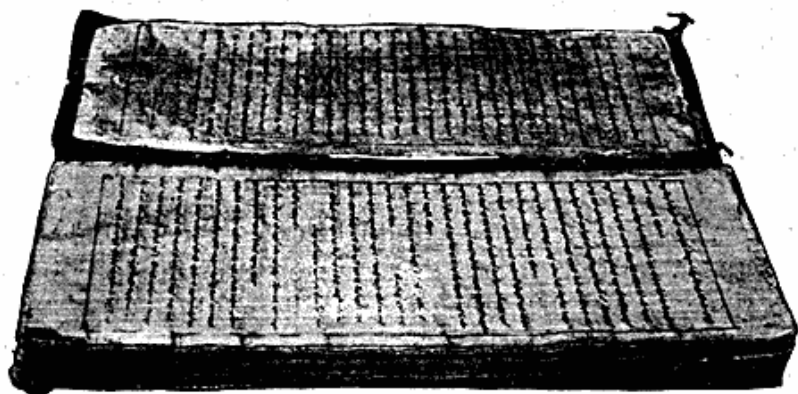

Fig. 7: Mongolsk poti-bog, opslaaet.

har systemet den fordel, som enhver europæisk læser maa misunde østerlændingen, at den bog, der engang er trykt, aldrig siden kan blive udsolgt. Skulde en bog ikke være paa lager i øjeblikket, kan et uyt eksemplar være færdigtrykt til næste dag. Begrebet originaludgave eksisterer ikke; den bog, man køber idag, er ord til andet og streg for streg identisk med den, som Holbergs mongolske samtidige har benyttet.

I nyere tid er man ogsaa i Østen begyndt at anvende bevægelige typer. I 1920'erne udsendte et moderne mongolsk forlag i Peking, Mongghol bichigün khorija, en lang række mongolske bøger, mest oversættelser fra Kinesisk, men ogsaa enkelte mongolske originalværker, og i Kalgan fremstilles skolebøger i et lignende trykkeri, der ejes af en Chaharmongol Temürdüshi. Ogsaa i Urga trykkes mongolske bøger efter europæiske metoder. Under opholdet i Peking benyttede ekspeditionen lejligheden til at erhverve et sæt paa 145 matricer til støbning af mongolske typer, der vil komme til nytte ved udgivelsen af de hjembragte manuskripter.

De allerfleste bøger man ser i Mongoliet er imidlertid haand-

skrifter. For det første er det altid billigere at lave en afskrift end at betale for et tryk, og tiden koster ikke mange penge. Og for det andet har det alle dage i sig selv været en fortjenstfuld gerning at afskrive, eller endog blot at lade afskrive, en af de hellige bøger. De almindelig læste værker forekommer derfor hyppigt i store smukke manuskripter, som ved nærmere eftersyn viser sig at være minutiøst afskrevet efter en af de kendte xylograferede udgaver; om det saa er den forræderiske kolofon med dens angivelse af aar og trykkested, er ogsaa den sommetider sluppet med ind i haandskriftet. Endelig er der hele den litteratur som ikke direkte eller indirekte staar i religionsøvelsens tjeneste; den har aldrig i nævneværdig grad haft gejstlighedens interesse, den bliver ikke anset for værdig til at trykkes, og den gaar derfor i afskrifter fra mand til mand og fra lejr til lejr. Materialet er det ulimede kinesiske papir og skriveredskabet den kinesiske tuschpensel; buddhistiske værker skrives gerne i potiform, og alle andre paa dobbeltblade der bukkes over og heftes paa sædvanlig kinesisk facon. Ikke sjælden fremstilles ogsaa buddhistiske værker paa denne maade, navnlig de der indeholder legender eller fortællinger og derfor læses mere for underholdningens end for opbyggelighedens skyld. Omvendt hænder det ogsaa en sjælden gang at man støder paa rene underholdningsbøger i potiform.

En af ekspeditionens opgaver var nu at erhverve et udvalg af den mongolske litteratur. Ogsaa for denne side af det filologiske arbejde viste hovedkvarterets placering i Chahar sig at være uhyre heldig. Chahars livlige forbindelse med det manchuriske hof medførte et udbredt kendskab til manchurisk sprog. Rundt om i jurterne finder man hyppigt lige saa mange manchuriske som mongolske bøger, og ikke sjælden træffer man Chaharmongoler der læser Manchurisk med samme lethed som de læser deres eget sprog. Den megen boglige syssel stimulerede aabenbart ogsaa kendskabet til det mongolske skriftsprog, som i Chahar synes at være mere udbredt blandt menigmand end hos nogen anden mongolstamme. Den nære forbindelse med Kina har for resten i senere tid fremkaldt talrige oversættelser til Mongolsk fra Kinesisk, navnlig skolebøger og underholdningslitteratur; særlig yndede er de meget langstrakte heltehistorier og quasi-historiske romaner. Denne litteratur er imidlertid for ny i Mongoliet til i nævneværdig grad at have naaet at præge Mongolernes kultur. Ekspeditionen har derfor ikke anlagt systematiske samlinger af den, men nøjedes med enkelte prøver.

Lamaistisk litteratur. Den gamle mongolske litteratur falder, som allerede flere gange antydnet, i to grupper, den kirkelige og den verdslige; disse lader sig paa ingen maade skille skarpt fra hinanden, for hele Mongolernes tilværelse er nu i den grad gennemsyret af lamaismen, at ogsaa meget af den litteratur som ikke er oversat fra Tibetansk er buddhistisk præget. Med verdslig litteratur mener jeg derfor blot den der ikke er direkte importeret fra Tibet som led i religionsøvelsen.

Hele den tibetanske buddhismes (lamaismens) autoriserede litteratur findes i de to store samlinger Kanjur (bKah-'gyur) og Tanjur (bsTan-'gyur). Kanjur, som i den mongolske oversættelse fylder 108 potibind i største format, indeholder de ældste, oprindelig paa Sanskrit affattede Mahayanaværker, samt enkelte kinesiske. Tanjur omfatter et meget stort antal senere værker for tiden efter Buddhismens indførelse i Tibet (7. aarhundrede); det er liturgier, magi, kommentarer til de gamle kanoniske skrifter, samt teologiske bidiscipliner saasom historie, grammatik, ordbøger, metrik, medicin, opbyggelige legender og fortællinger; den omfatter 225 bind, og blev oversat til Mongolsk og trykt i Peking omkring 1740. Heller ikke senere tiders teologer har ligget paa den lade side; der eksisterer talrige samlede værker (gSung-'bum) af forskellige tibetanske og mongolske lamaer, hvoraf de vigtigste er samlet i en tibetansk patrologi paa 70 bind, som dog aldrig i sin helhed er oversat til Mongolsk. Derimod forekommer flere udgaver paa Mongolsk af enkelte særlig berømte lamaers produktion, der dog i originalitet sjældent hæver sig over andre religioners opbyggelige andagtsskrifter. Et kort udtog af henved 90 af de allervigtigste dogmatiske skrifter, bønner og ritualer er samlet i et 500 folier stort bind, der gaar under navnet Sung-dui (gZungs-bsdus).

Af hele denne uhyre litteratur er praktisk talt intet oprindelig affattet paa Mongolsk. Næsten alt er oversættelser fra Sanskrit, Tibetansk og tildels Kinesisk, dog altid med Tibetansk som mellemled. Den hjælper En derfor ikke det mindste til forstaaelse af det særegne ved Mongolernes kultur og historie; der er intet i denne Mongolernes officielle religiøse litteratur der ikke lige saa godt eller bedre kan studeres paa Tibetansk. Men dens blotte tilstedeværelse er et monumentalt vidnesbyrd om den enorme indflydelse buddhismen i de senere aarhundreder har udøvet paa Centralasiens nomader, og vil man følge Mongolerne gennem tiderne, maa man ogsaa kende til den form for den nye religions skrifter fik paa landets eget sprog. Oversættelsesarbejdet tvang til dannelse af en mængde nye udtryk for begreber der først med lamaismen kom indenfor

Mongolernes horisont; forud for oversættelsen af Tanjur maatte saaledes to lamaer udarbejde en ligefrem terminologisk tibetansk-mongolsk ordbog for alle de forskellige fagomraader. Og en saa intensiv beskæftigelse med buddhistiske tankegange hos en saa betydelig del af befolkningen som lamaerne udgør, har uundgaaelig virket tilbage paa sproget som helhed. Den mongolske buddhistiske litteratur kan derfor paa ingen maade forbigaa af forskningen. Desuden er den for studiet af Tibetansk en vigtig og ofte benyttet hjælp til fortolkning af vanskelige tekststeder.

Iøvrigt spiller de mongolske oversættelser af de store mahayana-værker en meget ringe rolle for religionsøvelsen. Talrige klostre, navnlig i Indre Mongoliet, har den mongolske Kanjur liggende, enkelte ogsaa Tanjur, men Tibetansk er og bliver det sakrale sprog, og det er kun i ganske faa templer gudstjenesten gennemføres paa Mongolsk; i det store flertal af klostrene ligger de mongolske oversættelser som blotte pragtstykker. Det første de smaa vordende lamaer (shabi'er) lærer, naar de begynder deres uddannelse i klostrene, er det tibetanske alfabet, hvorefter de kan begynde at deltage i de daglige recitationer af de store sutra'er. De ret talrige tvesprogede manuskripter og tryk man ser, er blot beregnet paa at lette forstaaelsen af den tibetanske tekst. Derimod benyttes de mongolske oversættelser aabenbart i ret vid udstrækning til privat læsning og studium blandt lægfolk; de sutra'er man saa hyppigt ser ligge paa alteret i jurterne landet over, er i reglen mongolske. —

Af den mongolske lamaismes hellige bøger er det kun meget lidt der er udgivet i Europa, men spredt i forskellige biblioteker i Vest-europa findes xylografer og manuskripter af alle de vigtigste værker; Kanjur som helhed findes, foruden i Leningrad, dog kun eet sted, nemlig i Paris. Allerede inden ekspeditionen drog ud, fandtes i København forskellige mahayanaværker paa Mongolsk; for det Kongelige Bibliotek erhvervede afdøde dr. K. Wulff for smaa 20 aar siden i Peking et lille udvalg sammen med et betydeligt tibetansk bibliotek, der havde tilhørt en mongolsk lama. Dette suppleredes ved forskellige køb af Hr. H. Haslund-Christensen under hans ekspedition til Manchuriet og Østmongoliet i 1936—37. Naar jeg her giver titlerne paa de vigtigste af bøgerne fra disse to samlinger, har jeg samtidig nævnt de af Mongolerne mest benyttede buddhistiske værker: Suvarnaprabhasa ('Guldglanssutra'en'), Saddharmapundarika, Ashtasahasrikaprajnaparamita (en forkortelse af den store udgave i 100,000 vers som fylder 14 bind; andre versioner, der ligeledes er optaget i Kanjur, omfatter 25,000 og 18,000 vers), Vajracchedikaprajnaparamita, og Pancaraksha, alle oversat fra Sanskrit.

Hertil kommer Mani gambu, der er et tibetansk originalværk (Mani bka' 'bum), og Yekede tonilghaghchi (fra Kinesisk), samt Sung-dui.

Det var ikke ekspeditionens opgave at foretage en systematisk indsamling af buddhistisk litteratur paa Mongolsk. Denne var allerede repræsenteret i københavnske samlinger ved karakteristiske hovedværker, som i sig selv var tilstrækkelige for studiet af det mongolske skriftsprog. En systematisk samling maatte begynde med købet af hele Kanjur, hvad der antagelig vilde overstige ekspeditionens økonomiske kræfter. Derimod foresatte jeg mig, om muligt at erhverve Kanjurs 108. og sidste bind, som giver en detailleret indholdsfortegnelse (karchig, tib. dKarchag, af Mongolerne ofte med en nærliggende folkeetymologi kaldt khärchag 'skrinet'); denne kunde have sin betydning, da der nemlig aldrig er udgivet noget katalog over indholdet af den mongolske Kanjur, saaledes som tilfældet er med den tibetanske. Dette lykkedes os i Kuei-hua, hvor et ganske lille tempel, T'ai-p'en-chu, som ikke længere var i daglig brug, havde et frygtelig forsømt eksemplar af Kanjur liggende. Efter langvarig leden fandtes endelig det søgte 108. bind, gemt under aartiens støv. Et forsøg paa ved samme lejlighed for en billig pris at købe hele Kanjur strandede derved at den opsigtsførende lamas moralske betænkeligheder for en gangs skyld oversteg hans pengetrang.

Ellers begrænsedes indkøbene af buddhistisk litteratur til ganske bestemte omraader. Der købtes prøver paa forskellige bogtyper, deriblandt de saakaldte blaabøger, pragtmanuskripter i potiformat med guld- og sølvbogstaver paa blaåt papir; endvidere nogle tryk og haandskrifter med afbildninger af en række lamaistiske guder og kirkefædre, der er vigtige som en første vejledning i den ganske uoverskuelige lamaistiske ikonografi, som ingen endnu har dristet sig til at give en samlet fremstilling af.

Større interesse for studiet af Mongolerne har imidlertid de tekster der anvendes ved den ene eller den anden af hverdagslivets foreteelser. Hertil hører først og fremmest den medicinske litteratur, som anskaffedes til støtte for ekspeditionens samling af lægeredskaber og medicin. Mongolernes læger er lamaer der ofte har helliget sig medicinen som speciale; baade deres teori og deres praksis stammer fra Tibet. Hovedværket er et tibetansk skrift paa over 1000 folier 'Den ottegrenede hemmelige lære', hvoraf ekspeditionen i et tempel i Kuei-hua erhvervede en xylograferet udgave. Det bestaar af en almen systematisk del og fire saakaldte kommentarer, hvoraf den første opregner de 2400(?) sygdomme, der stilles anskueligt op i form af et mangegrenet træ; den anden omhandler

diagnosen, der grunder sig paa berøring med fingrene og undersøgelse af legemets afsondringer; tredje del gennemgaar sygdommenes aarsager og helbredelse, og den fjerde indeholder en fysiologi. Jeg giver disse oplysninger som jeg fik dem; min hjemmelsmand var en begavet og belæst lama, men det var altid vanskeligt at blive klar over hvornaar han overskred grænserne for sin viden og vovede sig ud paa fantasiens overdrev. Hele værket er oversat og trykt paa Mongolsk, og i Mongoliet erhvervedes afskrifter af de enkelte dele. Som kuriosum købtes ogsaa en moderne mongolsk lægebog efter europæisk mønster, trykt af Mongghol bichigün khorija.

Adskillige lamaistiske tekster har, ganske uanset deres indhold iøvrigt, direkte interesse for etnografi og etnologi, nemlig de smaa-sutraer der enten af lamaer eller menigmand oplæses rituelt ved bestemte anledninger. Jeg tror paa ingen maade at det under et saa kortvarigt ophold i Mongoliet som vort skulde være lykkedes at komme over alle saadanne ritualer; jeg skal her blot nævne de vigtigste af de erhvervede bøger om hvis anvendelse der foreligger konkrete oplysninger. Ved dødsfald samles lamaer og lægfolk i den afdødes lejr og læser i kor en dødesutra, der viser sjælen vej til Amitabhas rige Sukhavati i vest. En anden sutra, Altan Sab 'guld-karret', indeholder blandt andet nøje regler for udfindelsen af tid og sted for ligets udkastning paa steppen, hvilket afhænger af den afdødes køn og fødselsplanet. Skal en rejse tiltrædes, staar man sig ved at læse en dertil beregnet dharani (mystisk formel). Endvidere findes en lille anraabelse af 'Husets Herre', som lejrens overhovede læser i hele familiens kreds hværgang lejren er flyttet til et nyt sted; om der heri stikker gammel folketro, kan først en nærmere undersøgelse vise. Til værn for kvæget læses den tredje dag efter nytaar en sutra 'Røgelsesofferet til den Hvide Olding'; her er der virkelig en mulighed for at finde noget oprindeligt, da den Hvide Olding, Chaghan öbügen, er en specielt mongolsk mytologisk figur, der endogsaa har fundet indpas i det ellers rent tibetanske maskedrama. En god hjælp til at finde tabte sager har man i en lille sutra paa kun 10 folier, som nok er oversat fra Tibetansk. Af ukendt oprindelse er en desværre frygtelig medtaget bog om hestes ydre og egenskaber og en anden, næsten fuldstændig, om hestes og kamelers røgt og pleje.

Folkelig litteratur. Mongolerne er meget stive i kronologien, og til at holde rede paa den anvender de kalendere, dels almindelige haandbøger i astronomi, kronologi og astrologi, dels specielle kalendere for de enkelte aar. Hele denne litteratur er oversættelser fra

Tibetansk og Kinesisk. Hyppigt indeholder kalenderne ogsaa oversigter over aarets heldige og ulykkebringende dage, og desforuden findes der en rig literatur af mere specielle opslagsbøger til fastsættelse af nyfødtes horoskop efter planeterne's stilling, til udfindelse af dage som er egnede til at klippe faar eller slagte kvæg, destillere brændevin eller holde bryllup, dage hvor man ikke maa skære med kniv, etc., etc.

Herfra og til den rene divination er skridtet ikke langt. Man kan spaa paa flere maader. Rent lamaistisk er en lille anvisning paa at granske stjernerne 'Belæring om planeterne's indflydelse', som ogsaa vejleder i de kultiske forberedelser til handlingen. Af kinesisk oprindelse er derimod divination ved hjælp af pengestykker, som burde være af guld, men i praksis altid er af messing. Ekspeditionen købte flere forskellige bøger med lister over alle de mulige kombinationer af plat og krone, som 6 eller 9 mønter kan afstedkomme, og tilhørende forklaringer. Mønterne har efter mundtlig opgivelse af en Mongol navnene: Pil, bjerg, baad, løve, ulv, krage, sol, maane, vievandskande. Man lægger mønterne paa alteret, brænder et røgelseoffer, nævner det man ønsker at erfare samt navnet paa den spørgende, ryster saa mønterne i de hule hænder, lægger dem ovenpaa hinanden og stryger derpaa stabelen ud i en række paa den ene haand fra haandroden mod fingerspidserne. Den saaledes tilvejebragte møntkonstellation slaas op i bogen, og her staar saa fremtidens tilskikkelser tydeligt at læse. —

Langt den interessanteste form for divination er dog skapulamantien, som har ældgammel hjemret i Centralasien og som talrige rejsende gennem tiderne har berettet om: Skulderbladet af et nyslågtet faar stikkes ind i den hede aske, og af de ridser som bagefter opstaar under afkølingen aflæser man efter bestemte regler svaret paa sine spørgsmaal. Det viste sig at der hos Mongolerne endogsaa fandtes skrevne vejledninger i kunsten, og det lykkedes ekspeditionen at erhverve ikke mindre end to manuskripter af denne art; de indeholder, foruden de nødvendige praktiske anvisninger og tilhørende ritual, en række tegninger af skulderblade med forskellige typiske kombinationer af ridser med vedføjede forklaringer (fig. 8).

Hermed er vi inde paa de omraader af mongolsk kultur der stikker dybere i folkets historie end lamaismen, og som fra Tibet højst har faaet en overfladisk fernis. Til disse gamle kulturelementer hører endvidere de talrige traditionelle ramser og signaler som anvendes ved festerne, og hvoraf talrige nedskrifter erhvervedes; enkelte blev desuden optaget paa grammofonplader.

Ved Obofesten, der afholdes kort efter midsommer, spiller lamaerne en aktiv rolle, men den anden store fest, ildfesten, kort før nytår er aldrig blevet indarbejdet i lamaismen og har den dag i dag bevaret sit hedenske præg. I den træder et stykke af Mongolernes førbuddhistiske primitive religion os lyslevende i møde. Den centrale begivenhed ved ildfesten er ofringen af brystben og hjertefedt af et nyslagtet faar; ofringen finder sted ved aftentid og opviser mange gammeldags træk; mest paafaldende er det at offeret brændes over fire træstykker, skønt det eneste brændsel der ellers anvendes i Sydmongoliet er tørret gødning, og træ er vanskeligt at

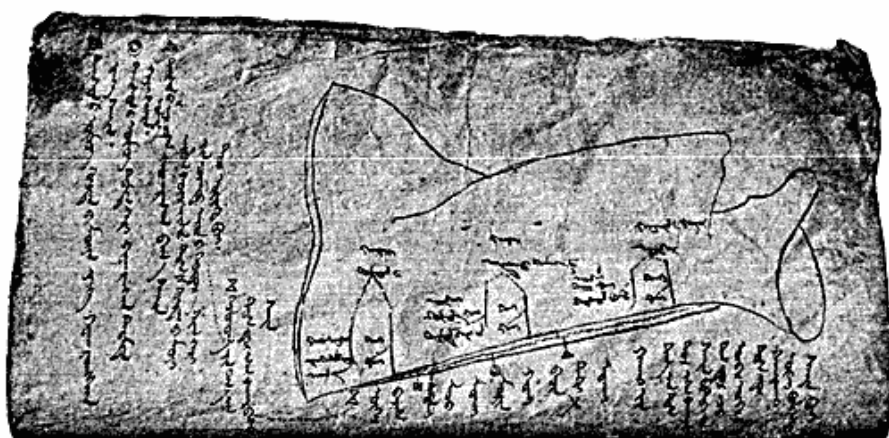

Fig. 8: Side af skapulamantisk haandskrift med tegning af et faareskulderblad og vedføjte forklaring paa Mongolsk.

skaffe. Mens offeret brænder, læser en skriftkyndig lægmand en ritualbog højt. De lamaistiske guder i alterskabet har intet med ritus at gøre; der tændes en fedtlampe foran dem, men ellers er de for den ene aften i året sat ud af spillet. Templerne som saadanne afholder ingen ildfest; at mange lamaer gør det privat, er en anden sag. Det er aabenbart at vi her har at gøre med en gammel fest. Brugen af træ peger tilbage mod tiden inden Mongolerne fra Sydsibiriens og Nordmongoliets store skove bredte sig mod syd, hvor de første gang kom i berøring med lamaismen. Noget nyt er det derimod at rituallet er fæstnet i skrift. Teksten forekommer i tre varianter, og indeholder en række anraabelser af ildens gud, 'ham der rider paa gedebukken'. Til brug for de ikke faa lamaer, der ikke, eller kun med besvær, kan læse deres eget lands skrift, findes der tibetanske oversættelser af den mongolske urtekst. Ekspeditionen erhvervede over et dusin 'ildsutraer', repræsenterende alle tre versioner. Et andet moderne træk er at festen, der i Nordmongoliet holdes paa aarets sidste dag og i Sydmongoliet paa den 12. maanedes

23. dag, hos enkelte klaner i Chabar, samt hos mange fornemme folk er forlagt til den 24., samme dag som Kinesernes fest for arnens gud Tsao Wang; og hos de stærkt kinesificerede Kharchinmongoler er ildfesten nu helt gledet ind i kinesiske former, selvom selve teksten stadig læses paa Mongolsk. —

Et interessant lille manuskript erhvervede ekspeditionens chef fra en af de nordlige klaner der nu lever i Chahar, men som for kun faa aarhundreder siden er indvandret fra Barga-omraadet, og som stadig holder fast ved shamanismen. I gamle dage da Mongolerne endnu levede i skovene, fortæller bogen, var der en mand der hed Ingdakhai og som kunde mere end sit Fadervor. Da han døde, lagde sønnen efter sin faders anvisning hans lig ved en rød klippe og ofrede te, arikh (kumys) og mælk; efterhaanden blev sønnen lige saa forfaren i alskens kunster som den gamle havde været og mere til, man fik magt over baade kvæg og mennesker, og det endte med at Khalkha- og Uriankhaimongolerne anerkendte ham som en mægtig troldmand og ofrede paa hans manér. I bogen skildres nu hvordan han lidt efter lidt udviklede sig til en rigtig shaman med baade tromme, hat med fugleham og afgudsbilleder af filt. Da han var kommet saa vidt, sluttede ogsaa Bargasolonerne sig til hans kultus. Under krigene mellem Mongoler og Manchuer paa Ligdan Khans tid kom mange af de mongolske soldater viden om, og nogle af dem tog sig koner blandt Uriankhajer og Bargasoloner. Af disse soldaterfamilier dannedes siden en særlig klan, Bargaklanan, tilsluttet de otte bannere, som Chaharerne saa hyppigt kaldes, og med dem kom shamanerne til Chahar, hvor de lever den dag i dag.

Fortællende litteratur. Indsamlingen af den skrevne litteratur tog imidlertid ikke sigte paa etnografien alene, den skulde ogsaa tjene studiet af det mongolske sprog. Nu er det naturligvis langt fra noget alsidigt billede man faar af Mongolsk gennem den dogmatiske og filosofiske mahayanalitteratur. Det er interessant og lærerigt at se et sprog lempe sig efter fremmede kulturformer, som det skete dengang Mongolsk med eet skulde bringes til at gengive indiske og tibetanske tankegange, men noget helhedsbillede opnaar man ikke ad den vej. Sprogets egenart lærer man først at kende ved at se det udfolde sig indenfor det kulturmilieu der gennem aarhundreder har givet sproget dets særpræg. Først da kan man faa en sikker fornemmelse af de grammatiske formers virkelige begrebsindhold og spillevidde og af ordenes sande valører. Og kun mod denne baggrund vil man ret kunne vurdere det lamaistiske Mongolsk. Dette

er af vigtighed ogsaa fordi lamaismens forestillingsverden og terminologi allerede i de faa aarhundreder, der er gaaet siden den gule lære for alvor fik indpas hos Mongolerne, har formaaet at virke tilbage paa talesproget, selv hvor dette bevæger sig over emner der ligger saare langt fra teologi og alt hvad dertil hører.

Hele denne opgave, at skabe perspektiv i betragtningen af sproget, har mongolistiken hidtil ladet ligge; foreløbig har man behandlet hele det mongolske skriftsprog under eet som en udifferentieret given størrelse. Naar man ikke tidligere har været opmærksom paa problemet, skyldes det maaske at der er saa lidt overleveret af mongolsk sprog fra tiden inden buddhismens indførelse; skriftsprogets endelige fæstnelse skete jo netop med oversættelsen af den buddhistiske kanon.

Vil man studere Mongolsk, kommer man altsaa ikke udenom litteraturen fra den buddhistiske periode. Opgaven bliver blot at finde tekster frem hvis indhold tillader sproget at bevæge sig i gammelkendte baner. Saadanne tekster har man i den fortællende og den historiske litteratur. Den fortællende litteratur kendes i Europa i hovedsagen blot gennem et par ældre, mindre gode udgaver; det lidt der er udgivet i Rusland, er saa godt som utilgængeligt. Jeg betragtede det derfor som en vigtig opgave at opspore saa meget som muligt af underholdningslitteraturen med henblik paa udgivelse af den som grundlag for et historisk studium af mongolsk sprog. Jeg skal nu kort skildre nogle af de værker af denne art som vor ekspedition har hjembragt. —

Den meste underholdningslitteratur er kommet til Mongoliet med lamaismen som formidler, og stammer fra Indien, Tibet og Kina. Fra Tibet kommer sagnene om Geser Khan, det tibetanske folkeepos der i sit hjemland stadig lever i mundtlig tradition. Geser Khan er en vældig helt der øver svare bedrifter blandt guder, mennesker og dæmoner. Naar denne sagnkreds har fundet naade i kirkens øjne, skyldes det at de dæmoner, som Geser med usvigeligt held bekæmper, identificeres med religionens fjender. En nedskrevet version af nogle af de sagn der gaar om ham er oversat til Mongolsk og forekommer baade i et Pekingxylograf fra 1716 og i manuskripter, der sommetider indeholder andre sagn end de fra bloktrykket kendte. Pekingudgaven er optrykt af I. J. Schmidt i Petersborg 1836. Ekspeditionen hjembragte det originale bloktryk og to manuskripter med nye sagn.

Talrige kortere fortællinger er sluppet ind i lamaismen som belærende fabler; de er ofte præget af buddhismen, men i reglen faar de enkelte fortællinger lov at være sig selv, og kun en vedføj

dogmatiserende pegepind danner det spinkle paaskud for deres optagelse i den buddhistiske literatur. En vigtig samling er en oprindelig kinesisk historiesamling, *Üligerün Dalai 'Lignelsernes hav'*, hvoraf der findes et mongolsk Pekingbloktryk fra 1714, der er oversat fra den tibetanske version. Uhyre meget læses ogsaa de ni bind 'kommentarer' til Saskya Panditas *Subhashitiratnanidhi*; kommentarerne bestaar simpelthen af historier der hver for sig illustrerer en eller anden sentens fra hovedværket. Foruden det fuldstændige bloktryk erhvervedes talrige manuskripter af de enkelte

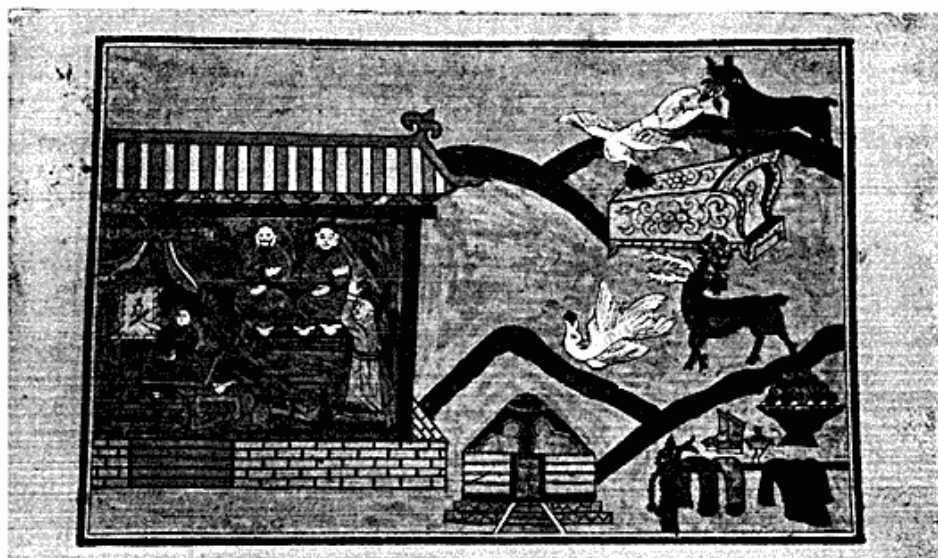

Fig. 9: Blad af mongolsk illumineret haandskrift.

bind af kommentarerne. Desuden findes utallige skildringer af hellige mænds levned og gode gerninger, lige fra Buddha og nedefter. Ogsaa her har Kina givet sine bidrag, for eksempel med legenden om 'Hvordan munken Molon gengældte sin moders velgerninger', hvoraf ekspeditionen foruden et bloktryk ogsaa erhvervede et poti-manuskript, hvori der til hver side tekst svarer en helsides farvelagt tegning (fig. 9).

Ganske særlig populære er indiske eventyr. I Nordmongoliet har russiske rejsende fundet udtog af *Pancatantra*, og blandt alle Mongoler kendes de to eventyrsamlinger der er knyttet til Vikramadityas navn, *Vetalapancavimçatika*, der i Mongoliet gaar under navnet *Siddhi Kür 'Det forheksede lig'*, og *Simhasanadvatrimçatika*, der i Mongoliet undertiden benævnes *Arji Borji* (ᠠᠷᠵᠢ ᠪᠣᠷᠵᠢ: *raja bhoja*), men kendes bedst som *Modon kümünü ghuchin khojar üli*ger 'Træfigurernes 32 fortællinger'. I Sydmongoliet læses navnlig denne sidste, hvoraf ekspeditionen erhvervede henved en snes manuskrip-

ter. Arji-Borji-historierne er ligesom Siddhi Kūr udgivet af Jülg i 1868, men fortjener en ny udgave paa bedre tekstgrundlag. Tekstoverleveringen er nemlig i sig selv et studium værd, der kan have interesse ogsaa for den komparative sagnforskning. Den mongolske version er en meget fri og delvis lokaliseret bearbejdelse. Der er overhovedet ikke tale om nogen fast tekstoverlevering i gammeldags forstand; de forskellige manuskripter indeholder et meget forskelligt antal historier i fri rækkefølge; det er meget sjældent at to manuskripter stemmer nogenlunde overens, og nogle haandskrifter er endda saa frie i formen at de tydeligvis repræsenterer mundtlige overleveringer, der paany er nedskrevet.

Alle disse historier fra den indiske eventyrkreds forekommer i Mongoliet karakteristisk nok kun i haandskrifter; de er aldrig blevet knæsat af gejstligheden og har derfor heller ikke fundet vejen til klostrenes trykkerier. Men netop fordi de aldrig er blevet friseret til af teologerne, er deres sprog saa frisk og naturligt at de udgør det bedst tænkelige materiale til studiet af Mongolsk.

Historisk literatur. Endnu en fremmed kulturarv tog Mongolerne med sig, da de efter Yuandynastiets fald trak sig tilbage til stepperne, og det var kronologien. Den kronologiske tidsopfattelse er fundamentet for mongolernes historieskrivning, og krønikerne er deres originaleste literære frembringelse; opsporingen af nye mongolske historiske værker stod derfor hele tiden for mig som ekspeditionens vigtigste filologiske opgave.

Den ældste mongolske krønike, 'Mongolernes hemmelige historie', blev til allerede 1240 og er os overleveret paa ret fantastisk maade, nemlig i en kinesisk udgave, Yüan-chao pi-shi, hvor den mongolske tekst er gengivet saa godt det lod sig gøre med kinesiske skrifttegn. At der i gammel tid ogsaa eksisterede andre krøniker, ved vi fra de persiske historikere, der benyttede dem som kilder til deres egne værker, som atter danner grundlaget for det meste der siden i Europa er skrevet om Mongolernes historie. Med undtagelse af den Hemmelige Historie, hvis mongolske ordlyd er rekonstrueret af Prof. E. Haenisch i Berlin (1937), er alle disse ældste krøniker forlængst gaaet tabt, men lever dog paa sin vis videre i Mongoliet, hvis senere historieskrivere har hentet meget af deres stof fra de gamle beretninger.

Skønt russiske samlinger rummer talrige mongolske historiske haandskrifter, har dog kun een eneste mongolsk krønike hidtil været tilgængelig for europæisk forskning, nemlig den der er forfattet i 1662 af Ordosfyrsten Sanang Setsen (eller Saghang Sechen, med

den oprindelige navneform som traditionen i Ordos stadig har fastholdt) og som blev udgivet af I. J. Schmidt i Petersborg 1829; i Ordos kaldes den altid blot Shara Debter 'Den gule bog'. To andre, Altan Tobchi 'Guldkrøniken' fra 1604 og Erdeniyin Erike 'Den kostelige perlekæde,*)' fra det 19. aarhundrede, er begravet i utilgængelige russiske udgaver. Ogsaa en Pekingudgave af Altan Tobchi, trykt af Mongghol Bichigün Khoriya, er næsten umulig at opdrive. Derfor betyder ekspeditionens samling paa over en halv snes manuskripter og talrige fotokopier en virkelig udvidelse af vort kendskab til Mongolernes historie.

Nu er det meget sjældent at man i Mongoliet kommer over virkelig gamle værker; det er et rent særsyn naar en krønike som Saghang Sechens i den grad bliver en klassiker at den kendes og læses den dag i dag. Den historiske litteratur er en levende genre der stadig fornyes; man bearbejder ikke de gamle krøniker, man skriver sig nye i stedet, og i dem optager man alt hvad man har brug for baade fra ældre værker og fra den mundtlige tradition. De gamle historiebøger bliver overflødiggjort af de nye, og derfor forsvinder de nemt.

Der findes ingen mongolsk standardhistorie. Det falder ikke en Mongol af den gamle skole ind at sætte sig hen og forfatte en Mongoliets almindelige historie. Enhver Mongol har en dyb og selvfølgelig samfølelse med alle andre Mongoler, som bunder i fælles livsformer, fælles religion, fælles sprog (trods alle dialektforskelle) og fælles fortid. Men fædrelandshistorie i vor forstand ligger ham fjernt; historie er for ham hans egen stammes og fyrstelægts historie, og følger han den bagud gennem aarhundrederne, hvad han gerne gør, saa naar han tilbage til den storhedstid som er alle Mongolers fælleseje og rygraden i deres stolte adelsfølelse. Men det han hele tiden har i tankerne naar han skriver historie, er sin egen stamme og i sin bog indfører han først og fremmest det der fører op til dette hans hovedtema. Af begivenheder fra andre stammer tager han saa iøvrigt det med som undervejs har fanget hans interesse; det kan blive til temmelig meget, men aldrig til en almen Mongolernes historie. Det er karakteristisk at en saa berømt krønike som Saghang Sechens, der ovenikøbet nød den ære under K'ien-lung at blive oversat til baade Kinesisk og Manchurisk, slet ikke var til at opdrive i Chahar; jeg har truffet Chaharmongoler der kendte den af omtale, men ingen der selv havde set den.

*) erike er betegnelsen for den tibetanske rosenkrans paa 108 perler, men bruges ogsaa i overført betydning om en række eller ramse; ordet forekommer uhyre hyppigt i titlen paa historiske bøger og synes her ligefrem at have faaet betydningen 'annaler'.

Med den danske ekspeditionens beretninger er det for første gang her i Vesteuropa muligt at danne sig et alsidigt indtryk af den mongolske historieskrivning og dens værdi for vor historieforskning. I sin korteste form bestaar en krønike af en genealogisk oversigt som lader Chinggis Khans familie stamme ned fra en tibetansk kongeslægt, der atter har sin rod i Indien. Det almindelige værk af denne art er Monggholun khaghanu oronu enedkegün khaghana-cha salaju iregsen uchir 'Mongolerdynastiets afstamning fra Indiens konger'. Kongelisten fortsættes med Chinggis Khans sønner, hvis data kort anføres, nævner paa lignende maade en række af de senere fyrster, for endelig at forfølge en bestemt gren af slægten ned til forfatterens egen tid. Denne krønike indeholder med andre ord en standardgenealogi for ældre tid, der benyttes som grundlag for hver fyrstefamilies private slægtshistorie. Ekspeditionen besidder to eksemplarer, der hver munder ud i sin gren af slægten. De nøgterne stamtræer oplives af og til af korte beretninger om særlig betydningsfulde begivenheder.

De udførlige krøniker, som ofte naar baade tre og fire hundrede sider i omfang, er anlagt efter et lignende skema; det kronologiske grundlag er lige saa fast, men hovedvægten ligger paa skildringen af historiens begivenheder. Undertiden begynder krønikerne med en regulær buddhistisk kosmogoni, eller de sætter straks ind med den indiske stamkonge Mahasamatiraja. En af dennes efterkommere blev paa underlig maade stamfader til Tibets konger, og Börte Chino 'Den blaagraa ulv', som gøres til en efterkommer i 7. led af denne første tibetanske konge, flygter nordpaa under tronstridigheder hjemme, og ender helt oppe ved Bajkalsøen, hvor han støder paa et herreløst folk Bede (en af de tibetanske betegnelser for Mongolerne), hvis konge han bliver. Denne første sagntid, som naturligvis helt og holdent skildres efter tibetanske kilder, kan udmales mere eller mindre udførligt alt efter forfatterens lærdom. Ogsaa hvad derpaa fortælles om Mongolernes ældste konger er sagnagtigt, men her har vi at gøre med en gammel mongolsk overlevering, for krønikernes beretninger om Börte Chino's efterkommere staar allerede at læse i den Hemmelige Historie; denne begynder med Börte Chino, men ved intet af at han skulde stamme fra Tibet, tværtimod, den fortæller at han kom fra den anden side af havet (卽: Bajkalsøen), altsaa fra Sibirien, og slog sig ned ved Ononflodens kilder. Fortællingen skrider nu videre frem, men idet den naar til Yesügei, Chinggis Khans fader, skifter den med eet slag karakter; i stedet for vage sagn og sagnagtige genealogier faar vi nu en kæde af levende og anskueligt fortalte hændelser fra no-

madelivet med de historisk kendte skikkelser som hovedfigurer. Samtidig begynder begivenhederne saa smaat at blive tidsfæstet efter den tibetanske tresaarige cyklus. Om Chinggis Khan bringer enhver krønike en række fortællinger, der alle bærer den mundtlige overleverings umiskendelige præg. Af saadanne Chinggisoverleveringer har der aabenbart været utallige i omløb i Mongoliet, som aldrig er føjet sammen til nogen fast cyklus, men som de ældre krønikeskrivere har øst af naar de skrev historie; hver historiker har gengivet dem han tilfældigvis kendte som mundtlige sagn eller fra bøger han havde læst. Selv i krøniker fra senere tid har man mulighed for at se nye fortællinger dukke op fra den folkelige overlevering.

Tiden efter Chinggis Khan skildres efter ganske samme metode; det en mongolsk krønike byder læseren er ikke udviklingslinjer, men en kæde af anskueligt skildrede historiske episoder, hver paa sin plads i fyrsteslægternes omhyggeligt daterede genealogier. Midtpunktet for interessen ligger hele tiden i selve Mongoliet, og forfatternes horisont rækker aldrig stort ud over steppeområdet. Persien og Rusland eksisterer overhovedet ikke for de mongolske krønikeskrivere; som naturligt er, gøres der ofte meget væsen af de forskellige tilløb til indførelse af lamaismen, men derudover erfarer man yderst lidt om Yuandynastiets bedrifter i Kina, og kun om Chinggis Khans kampe med Si-hia, Khitai og Önggüt i Sydmongoliet og med Sarterne i Vestturkestan faar vi udførlige beretninger.

Lige til henimod det 17. aarhundrede bygger fremstillingerne aabenbart i alt væsentligt paa egne traditioner, og disse udgør indtil nutiden hovedstammen i de mongolske krønikers stof. Men med lamaismens indførelse under Altan Khan og den voksende kinesiske paavirkning, der med Chahar som mellemlid i det 18. og 19. aarhundrede naar ind over Mongoliet, faar krønikeskriverne nyt stof at øse af; i skildringen af de kirkelige tildragelser støtter de sig til tibetanske kilder, og navnlig for tiden efter Manchudynastiets oprettelse henter de mange enkeltheder fra kinesiske historikere, som altsammen indarbejdes i det gammelkendte skema.

Som vi nu kan se, er Saghang Sechens bog et udmærket eksempel paa en udførlig mongolsk stamme-krønike. Den er en fortrinlig skildring af Ordosmongolernes historie, og giver ved siden deraf mange vigtige oplysninger om andre stammer, men til at tegne et alsidigt billede af Mongolernes historie er den langt fra at forslaa; for eksempel nævnes en saa betydningsfuld skikkelse som Ligdan Khan kun et par gange i forbigaaende. Til gengæld spiller denne en fremtrædende rolle i flere af de krøniker som vor ekspedition har

hjembragt, og som netop fordi de er forfattet i andre egne af Mongoliet danner et betydningsfuldt supplement til vor hidtidige, næsten udelukkende paa Saghang Sechen baserede viden om historiens forløb i det egentlige Mongoli.

Af de henved 20 krøniker som ekspeditionen har opsporet og erhvervet skal jeg her nævne nogle af dem som efter et foreløbigt skøn maa anses for at være de vigtigste. Desværre har to af de største manuskripter, som saa mange af de bøger man ser i Mongoliet, mistet adskillige blade baade for og bag, hvad der er saa meget des mere beklageligt som de allerfleste manuskripter begynder med titlen paa værket og mange gange slutter med en kolofon,

Fig. 10: Gammelt mongolsk krønikehaandskrift.

hyoraf man i bedste fald foruden forfatterens og afskriverens navne erfarer datoen for bogens tilblivelse. Det ene af de omtalte manuskripter har ca. 130 bevarede blade og handler udførligt om begivenhederne i det nordlige og nordøstlige Mongoli med ringe interesse for det kirkelige (fig. 10), det andet er paa hele 180 blade og synes at være forfattet i Chahar; i dette manuskript gengives alle egennavne ogsaa med tibetansk skrift, der sammenholdt med den mongolske skrivemaade næsten altid muliggør en fuldstændig eenfyldig fastlæggelse af udtalen. Mere kirkeligt orienteret er en kortere krønike, Altan Erike, 'Guldkæden'*) paa 77 folier. Af Bimba, en af Hedinekspektionens prøvede folk, købte ekspeditionen Dai Yuvan ulusun taiji Chinggis khaghanu chadig subud erike 'Perlekæden, det store Yuanfolks fyrste Chinggis Khans genealogi'. Af Erdeniyin Erike 'Den kostelige perlekæde' erhvervedes to manuskripter i en ældre redaktion (fra 1835) end den af Pozdneev udgivne, der stam-

*) Om betydningen af ordet erike i bogtitler se fodnoten side 86.

mer fra 1849. De købtes i begge tilfælde sammen med den store 9 binds krønike Yeke Yuvan ulusun erdeniyin bolor erike 'Det store Yuanfolks kostelige krystalkæde', hvortil den tjener som en slags orienterende oversigt.

I Kalgan lykkedes det at gøre bekendtskab med en Khorchin-mongol, hvis private mongolske navn var Sain Bayar, men som altid omtaltes ved sit officielle kinesiske navn Pao Yüeh Ch'ing. I sin ungdom havde han ligget og krigedes med Kineserne i de nordlige grænseegne, havde i 1935 gjort fælles sag med Sunitfyrsten Teh Wang, da denne løsrev sig fra Kina og senere, tvunget af omstændighederne, gav sig ind under japansk protektorat, og var nu af Japanerne sat til at være nominelt overhovede for den mongolske seddelbank i Kalgan. Han var ligesom Teh Wang en lidenskabelig elsker af sit land, af dets sange og af dets historie, og han ejede en bogsamling som der gik stort ry af over hele Mongoliet. Med en rørende beredvillighed og interesse stillede han sine ualmindelig smukt holdte bøger til disposition for mig og tillod mig at affotografere saa mange jeg havde lyst. Biblioteket rummede en mængde oversættelser fra Kinesisk, men jeg fotograferede ogsaa tre store, forholdsvis sene mongolske krøniker: Toda Teüke 'Den tydelige historie' i 6 bind, Dai Yuvan ulusun teüke 'Det store Yuanfolks historie' i 13 bind, og Köke Sudur 'Den blaa bog' i 15 bind. Disse tre krøniker har optaget meget stof fra kinesiske kilder, og er karakteristiske for mongolsk historieskrivning i det 19. aarhundrede.

I den nyeste tid er indflydelse fra endnu fjernere egne, nemlig fra Europa begyndt at trænge sig ind. Vejen gaar over Rusland og Nordmongoliet, og i steppelandet spredtes den rask. Et ærværdigt historisk værk, der ejedes af en khalkhamongolsk lama Choijib som boede i nærheden af Batu Khalgha (Beilingmiao, som stedet kaldtes af Hedinekspeditionen) nordvest for Kuei-hua, viste sig, da det efter store anstrengelser lykkedes at fremskaffe en afskrift, at være et ganske moderne tryk fra Uрга, indeholdende en Mongoliets historie set fra marxistisk synspunkt. Og et af Pao Ch'ings manuskripter, Köke Tugh 'Det blaa banner', var paa forhaand mistænkeligt, da det, som Pao Yüeh Ch'ing selv straks gjorde opmærksom paa, anvendte den kristne tidsregning; det lykkedes da ogsaa senere at konstatere at det var en afskrift af et andet Urgatryk, hvoraf et eksemplar findes paa statsbiblioteket i Berlin, og som gennem et russisk mellemed gaar tilbage til europæiske kilder.

Der findes ogsaa andre historiske kildekrifter end de monumentale stammekrøniker; jeg skal her kun nævne et par vigtige kilder til lamaismens indførelse. Om denne betydningsfulde begi-

værker, for eksempel i indledningen til Subhasitiratnanidhi og i en stor kolofon til et Pekingbloktryk af Pancaraksha; udførligere traditioner finder man i et gammelt tryk fra Sung chu ssu 'Jirükenü tolta sudur', en lærebog i mongolsk ortografi. Langt vigtigere er imidlertid et hidtil ukendt værk, der kun forekommer i manuskript, Khalkha monggholun orondur burkhanu shajin eke olughsanu uchir, 'Hvorledes Buddhas lære indførtes i Khalkhamongolernes land'. Af et eksemplar, der ejedes af lamaen Tümen Bayar fra Tumet i templet Shiretü i Kuei-hua (fig. 1), besidder ekspeditionen en fotokopi, der senere i Mongoliet suppleredes med et ganske vist ufuldstændigt haandskrift. Heri skildres Buddhismens historie i Mongoliet udførligt, begyndende med Altan Khans omvendelse.

Jeg har her kun kunnet nævne nogle af de vigtigste værker. En første opgave for bearbejdelsen maa være at udgive et udførligt katalog over den erhvervede literatur; det vil samtidig blive det første omfattende katalog over alle grene af den mongolske literatur. Forrest i anden række kommer saa udgivelsen af de vigtigste krøniker og nogle fortællende tekster. — —

Det meste af hvad der hidtil i Europa er skrevet om Mongolernes historie er baseret paa oplysninger fra persiske historieskrivere og kinesiske annaler, altsaa fra to steder i periferien af den historiske bevægelse hvis centrum laa i Centralasiens stepper. Det var fra Mongoliet at alle Mongolertidens begivenheder i Kina, Indien, Persien og Østeuropa udstraalede, og det rette perspektiv faar man først i den historiske betragtning af den tids omvæltninger, naar det land hvorfra de frygtede verdenserobrere udgik stilles i skiltringens midtpunkt. Hertil indeholder Mongolernes egne beretninger et uvurderligt materiale; ikke blot giver de et enestaaende indblik i hine tiders nomadeliv, men de giver samtidig Mongolernes eget syn paa deres krigerske bedrifter, foruden at de i høj grad supplerer vor viden om de interne begivenheder hos de stammer der hele tiden blev paa stepperne. Dette sidste er en side af historien som de fremmede kilder er tilbøjelige til at slippe af syne; og den er dog ellers betydningsfuld nok, som det blandt andet viste sig dengang Mongolerne kort efter slaget ved Liegnitz i 1241 pludselig standsede deres sejrstog ind over Europa, blot fordi Ögedei var død i Karakorum. For de mørke aarhundreder efter Yuandynastiets fald og igen for stammefejderne i Nordmongoliet i det 17. og 18. aarhundrede er de mongolske overleveringer vore vigtigste, tildels vore eneste kilder.

Herpaa beror for os værdien af den mongolske historieskrivning, og den har hidtil kun kunnet studeres i Mongoliet og Rusland; det

venhed findes mange spredte oplysninger i forskellige lamaistiske af den der er tilgængelig i vesteuropæiske biblioteker og paa tryk, er en forsvindende ringe del. Med den danske Mongolieekspeditionens manuskripter i original og fotokopi er den første større samling mongolske kildekrifter bragt til Vesteuropa; som de politiske forhold nu har artet sig, vil den nok ogsaa for lange tider blive den sidste. Og ingen ved hvor meget der vil være at finde i Mongoliet, naar den tid engang kommer igen hvor europæiske ekspeditioner frit kan gaa paa opdagerfærd i Centralasien.

Det maa være mig tilladt, paa dette sted at udtrykke min tak til alle dem der paa den ene eller den anden maade har støttet ekspeditionens sproglige arbejde. Skulde jeg fremhæve nogle fremfor andre, maatte det herhjemme blive de myndigheder i alle instanser hvis forstaaende og beredvillige imødekommenhed overhovedet gjorde det muligt for mig at rejse ud, og i Østen Hr. George Söderbom, Mr. Desmond Martin, Pater Antoine Mostaert, M. George Palta de Torgout, Dr. Walter Fuchs, samt naturligvis mine to ekspeditionsfæller, hvis altid vaagne interesse for mit arbejde jeg har at takke for saa mange heldige fund. Med dyb taknemmelighed vil jeg altid mindes Pao Yüeh Ch'ing af Khorchin, hvis tidlige død jeg med sorg erfarede kort efter min hjemkomst til Danmark.

SUMMARY: Mongolian Language and Literature.

The foregoing pages contain a preliminary report of linguistic investigations in Inner Mongolia, carried out by the author as a member of the Central Asian Expedition of the Royal Danish Geographical Society 1938/39. The activities of the expedition in this field can be roughly classified under the three heads of epigraphy, vernacular dialects, and literature.

In the field of epigraphy the most important result was the deciphering of the Nestorian tombstones of Inner Mongolia, inscribed in Syriac characters, but in Turkish language. For details see K. Groenbech: Turkish Inscriptions from Inner Mongolia. Monumenta Serica, Journal of Oriental Studies of the Catholic University of Peking, vol. IV, 1939, pp. 305 sqq. A Nestorian inscription discovered by the expedition is shown in fig. 2. Attention is drawn to an astronomical chart in the Wu T'a Ssu, a Mongolian temple in Kuei-hua-ch'eng (fig. 5) of which photographs were taken.

The dialects of Inner Mongolia were up to now unknown with the sole exception of that of Ordos, which has been the subject of several

masterly studies by A. Mostaert. In the course of the expedition some of the other dialects were examined, that of Chahar being singled out for a special study. As a first result of these investigations a modification of the accepted classification of the Mongolian dialects is put forward; they are divided into a main group of dialects which have up to comparatively recent times kept in touch with one another and to some extent still continue to do so, and three separate languages which have become isolated from the bulk of the Mongolian dialects at a much earlier stage of their development. The large central group comprises the following idioms: 1) Oirat, or Kalmuck, at the Volga, in Dzungary and Western Mongolia, North-western Tibet, at Edzin Gol and in the Alashan. 2) Khalkha in Northern Mongolia with Mu-mingghan, Dörbed, Sünid, Abagha and Abaghanar in Inner Mongolia, late immigrants from north of the desert. 3) Earlier immigrants to the same country were the Urat, Ordos, Tümed, Chakhar, Geshigten, Kharchin, Üjümchin and some others, whose dialects may be classed together as Southern Mongolian. 4) Buryat in Southern Siberia. The exact position of most of the dialects spoken in Manjuria remains uncertain; the majority of them will no doubt be found to range with the third group. The three separate languages are: Daghur in Northern Manjuria, Monguor in Kan-su, and Moghol in Afganistan.

As for the written literature of the Mongols, the expedition aimed first and foremost at collecting as much as possible of the secular or semisecular literature, not, however, entirely neglecting the translations from the Tibetan Lamaist canon. The collection of books, originals and photographs, acquired in the course of the expedition, comprises upwards of 400 numbers, chiefly narrative and historical works. Of these the chronicles are perhaps the most interesting as constituting a source of history of which up to now only two or three works have been accessible to European scholars.

Of the linguistic materials collected by the expedition the first to be published should be a collection of oral texts in the dialect of Chahar; next in importance is a descriptive catalogue of the manuscripts, to be followed by a series of editions of the more important among the chronicles and narrative texts.
